

Onderwijsvisitatie Rechten

Een onderzoek naar de kwaliteit van de bachelor en master in de rechten van de KU Leuven.

30 mei 2016

Woord vooraf

Dit rapport behandelt de bachelor en master of in de rechten van de KU Leuven. Deelcommissie 1 van de visitatiecommissie rechten bezocht deze opleidingen van 17 tot en met 21 november 2014.

De visitatiecommissie beoordeelt de opleidingen aan de hand van de drie generieke kwaliteitswaarborgen uit het VLUHR-beoordelingskader. Dit kader is afgestemd op de accreditatievereisten zoals gehanteerd door de NVAO. Voor elke generieke kwaliteitswaarborg geeft de commissie een gewogen en gemotiveerd oordeel op een vierpuntenschaal: onvoldoende, voldoende, goed of excellent. Bij de beoordeling van de generieke kwaliteitswaarborgen betekent het concept 'basiskwaliteit' dat de generieke kwaliteitswaarborg aanwezig is en de opleiding - of een opleidingsvariant - voldoet aan de kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs mag worden verwacht van een bachelor- of masteropleiding in het hoger onderwijs. De score voldoende wijst er op dat de opleiding voldoet aan de basiskwaliteit en een acceptabel niveau vertoont voor de generieke kwaliteitswaarborg. Indien de opleiding goed scoort dan overstijgt ze systematisch de basiskwaliteit voor de generieke kwaliteitswaarborg. Bij een score excellent steekt de opleiding ver uit boven de basiskwaliteit voor de generieke kwaliteitswaarborg en geldt ze hierbij als een (inter)nationaal voorbeeld. De score onvoldoende getuigt dan weer dat de generieke kwaliteitswaarborg onvoldoende aanwezig is.

De oordelen worden onderbouwd met feiten en analyses. De commissie heeft inzichtelijk gemaakt hoe zij tot haar oordeel is gekomen. De commissie geeft ook een eindoordeel over de kwaliteit van de opleiding als geheel aan de hand van dezelfde vierpuntenschaal. De oordelen en aanbevelingen hebben betrekking op de opleiding met alle daaronder ressorterende varianten, tenzij anders vermeld.

De commissie beoordeelt de kwaliteit van de opleiding zoals zij die heeft vastgesteld op het moment van het visitatiebezoek. De commissie heeft zich bij haar oordeel gebaseerd op het zelfevaluatierapport en de informatie die voortkwam uit de gesprekken met de opleidingsverantwoordelijken, de lesgevers, de studenten, de alumni, vertegenwoordigers van het werkveld en de verantwoordelijken op opleidingsniveau voor interne kwaliteitszorg, internationalisering en studiebegeleiding. De commissie heeft ook het studiemateriaal, de afstudeerwerken en de examenvragen bestudeerd. Tevens is door de commissie een bezoek gebracht aan de opleidings specifieke faciliteiten, zoals de leslokalen en de bibliotheek.

Naast het oordeel formuleert de visitatiecommissie in het rapport aanbevelingen in het kader van het verbeterperspectief. Op die manier wenst de commissie bij te dragen aan de kwaliteitsverbetering van de opleiding. De aanbevelingen zijn opgenomen bij de respectieve generieke kwaliteitswaarborgen. Aan het eind van het rapport is een overzicht opgenomen van verbeter suggesties.

De opleiding wordt ingericht door de faculteit rechten. De Permanente Onderwijscommissie, POC, is het centrale orgaan van de opleiding.

De opleiding bachelor in de rechten is ingebed in een multicampusmodel, wat betekent dat de opleiding wordt aangeboden in Leuven (KU Leuven) en, voor wat de eerste en tweede fase betreft, ook in Kortrijk (KU Leuven, campus Kulak Kortrijk) en Brussel (KU Leuven, campus Brussel). Op de campus Brussel kunnen studenten de eerste twee fasen van de opleiding afleggen in een tweetalig traject via een samenwerking met de nabijgelegen Université Saint-Louis (USL) in Brussel

Naast het reguliere programma wordt aan de KU Leuven sinds 2011 ook een werkstudentenprogramma aangeboden, dat vanuit de Kortrijkse campus wordt gecoördineerd.

De opleiding master in de rechten bestaat uit twee afstudeerrichtingen: de afstudeerrichting rechten en de afstudeerrichting onderzoeksmaster (in samenwerking met de Rechtsfaculteit van de Universiteit van Tilburg). Daarnaast kent de opleiding ook nog een taalvariant, de Engelstalige Initial Master of Law (IMA). Vanaf het academiejaar 2013-14 gebeurt dat in de vorm van een double degree die samen met de Rechtsfaculteit van de Universiteit van Zürich wordt aangeboden.

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau

De commissie beoordeelt het beoogd eindniveau van de bachelor en master in de rechten als voldoende. De onderzoeksmaster scoort de commissie als goed.

De doelstellingen van de opleiding werden bij de bachelor-master-hervorming opgesteld. Het huidige leerresultatenkader van de opleiding, dat geldt voor iedere campus, voor het werkstudententraject en voor de mastervarianten, kwam tot stand na de vorige visitatie (2006) en de bachelor-master-evaluatie (2011).

De commissie heeft de leerresultaten van de opleiding aandachtig bestudeerd en meent dat deze qua inhoud in overeenstemming zijn met het domeinspecifiek leerresultatenkader. Qua niveau en oriëntatie stemmen de leerresultaten overeen met het Vlaams Kwalificatieraamwerk.

De accenten in de leerresultaten van de bacheloropleidingen rechten van de KU Leuven zijn er op gericht de studenten een brede basisvorming mee te geven met aandacht voor contextualiteit, voor internationalisering en het ontwikkelen van juridische vaardigheden. De accenten van de Leuvense master rechten leggen de nadruk op de verbredende en verdiepende vorming, de meergelaagdheid, internationalisering en contextualiteit van het recht en de verdere ontwikkeling van professionele en wetenschappelijke vaardigheden. De commissie vindt het positief dat de opleiding genoemde accenten naar voorschuift, maar meent dat de opleiding zich er van bewust moet zijn dat deze niet sterk profilerend zijn ten opzichte van de andere Vlaamse rechtsopleidingen. De vergrootte nadruk op het internationale karakter van de opleiding en de meertaligheid van de jurist - toch twee sterke punten van de opleidingen - zijn eerder wel profilerend, zo stelt de commissie. Een benchmark van de leerresultaten van opleiding heeft nog niet plaatsgevonden, maar kan nuttig zijn om de profilering te objectiveren.

De oprichting van de afstudeerrichting 'onderzoeksmaster', die samen met de Universiteit van Tilburg wordt ingericht, vindt de commissie sterk. Het profiel van de opleiding, waarbij de nadruk ligt op fundamenteel wetenschappelijk onderzoek in het rechtsdomein is uniek in Vlaanderen. Ook de tweetalige opleiding te Brussel, i.s.m. U.S.L. kent een zichtbare en ambitieuze profilering. De reguliere opleiding te Brussel en opleiding te Kortrijk is minder sterk profilerend in de doestellingen, al versterkt het gehanteerde onderwijsconcept met kleinschalig onderwijs, de eigenheid van de campussen. Als taalvariant van het Nederlandstalige masterprogramma richt de IMA zich op dezelfde leerresultaten als de master in de rechten.

De verscheidenheid van rechtsopleidingen aan de KU Leuven acht de commissie verrijkend. De kruisbestuiving tussen de verschillende campussen en de verschillende docenten vormen een meerwaarde.

Verder stelt de commissie dat de leerresultaten voldoen aan de eisen en verwachtingen van zowel het vakgebied als het werkveld. De opgestelde leerresultaten en de daarbij corresponderende opleidingsonderdelen (GKW 2) hebben civiel effect en geven toegang tot de togaberoepen. Door de vele contacten die de docenten hebben met vakgenoten en collega's in het werkveld worden de verwachtingen en noden van het vakgebied en het werkveld in rekening genomen bij het opstellen van de leerresultaten. De aandacht voor taalvaardigheden in de leerresultaten is hier een voorbeeld van.

De commissie concludeert dat de opleidingen voldoen aan de criteria gesteld onder generieke kwaliteitswaarborg 1 - het beoogd niveau. De opleidingsspecifieke leerresultaten stemmen overeen met de domeinspecifieke leerresultaten. Ook heeft voldoende afstemming met het vakgebied en het werkveld plaatsgehad. Het specifieke profiel van de onderzoeksmaster acht de commissie sterk. De commissie kent daarom de score goed toe.

Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces

De commissie beoordeelt het onderwijsproces van bachelor en master in de rechten als voldoende. De commissie beoordeelt de opleiding te Kortrijk, inclusief het werkstudententraject en het tweetalig traject te Brussel als goed.

De bacheloropleiding omvat een gemeenschappelijk gedeelte van opleidingsonderdelen met een aantal opties en campusspecifieke profilering. De opleidingsonderdelen zijn ingedeeld volgens leerlijnen (juridische kennis, juridische vaardigheden en hulpwetenschappen). Van bij de start van hun bacheloropleiding kiezen studenten voor een welbepaalde optie. Deze zijn: algemene optie (Leuven, Kortrijk en Brussel), optie politieke wetenschappen (Leuven en Kortrijk), optie economie, recht en bedrijfskunde (Leuven en Kortrijk), optie overheidsmanagement en -beleid (Leuven) en optie criminologische wetenschappen (Leuven).

De bachelorprogramma's te Brussel en te Kortrijk zijn sterk gelijklopend met dat van Leuven. De opleidingscommissie en een permanent overleg tussen de verantwoordelijken van de campussen en de docenten ligt hiervan aan de basis.

De master in de rechten is opgebouwd volgens een major-minor structuur (7 'klemtonen'). Er is geopteerd voor het aanbieden van 7 klemtonen: privaatrecht, publiekrecht, strafrecht, sociaal recht, economisch recht, fiscaal recht, internationaal en Europees recht. De masteropleiding kent een ruim aanbod van opleidingsonderdelen, met uitgebreide keuzemogelijkheden.

De afstudeerrichting onderzoeksmaster staat jaarlijks open voor 8 Leuvense studenten (aangevuld met 8 studenten uit Tilburg en 8 internationale studenten die via Tilburg inschrijven). Er wordt onderwijs gegeven op de twee locaties (Leuven en Tilburg). Het programma heeft een aantal exclusieve (verplichte) vakken waarvoor Leuven-Tilburgse docententeams zijn samengesteld. Het onderwijs verloopt in het Engels.

De IMA dan weer staat jaarlijks open voor 15 Leuvense studenten aangevuld met 15 studenten uit Zürich. Er wordt onderwijs gegeven op de twee locaties (Leuven en Zürich). Studenten leggen één jaar af in Leuven en één jaar in Zürich. De volgorde waarin ze de locaties combineren, mogen ze zelf bepalen.

Om na te gaan of alle leerresultaten een plaats kennen in het programma, werd voor alle varianten een competentiematrix opgesteld. Deze competentiematrixen lijken in eerste instantie onvolledig, omdat sommige leerresultaten niet zijn aangekruist. De opleiding geeft echter aan dat niet alle opleidingsonderdelen in de tabel zijn opgenomen opdat de matrix beheersbaar zou blijven. Voor de commissie is deze matrix dan ook geen garantie dat alle leerresultaten aan bod komen in het programma. De commissie raadt aan om de competentiematrix verder te ontwikkelen in de schoot van de opleidingscommissie. Enkel een gestructureerd overleg kan aan de basis liggen van een degelijk ingevulde matrix, zodat de opleiding kan bewaken dat iedere student de beoogde leerresultaten kan bereiken.

Met betrekking tot de IMA stelt de commissie vast dat binnen het kader van de leerresultaten eigen accenten worden gelegd, die zich specifiek situeren binnen het domein van het Europese en internationale vergelijkende recht. De commissie raadt waakzaamheid hieromtrent aan omdat de studenten van de IMA ook voldoende diepgaande kennis van het Belgisch recht moeten vergaren, in de door hen zelf gekozen aspecten.

Met betrekking tot de opties in de bachelor en de majoren/minoren in de master acht de commissie de opbouw van het programma aantrekkelijk. De leerlijnen zijn in het kader van de PROLETO-werkgroep in 2011-2012 uitgetekend door drie leerlijncommissies. Deze leerlijnen hebben de opleiding de nodige structuur gegeven.

De commissie heeft op basis van de ECTS-fiches en het ingekeken leer materiaal een zicht gekregen op de leerinhouden. De bachelor is naar het oordeel van de commissie sterk kennisgericht. Het vaardighedenonderwijs kent weliswaar een steeds groeiende (OLR 4 en 5) plaats in het programma. De vaardigheden vatten aan in de eerste fase met het kennis-opo "Inleiding tot de rechtswetenschap". In de tweede fase bouwen een aantal specifieke vaardigheden-opo's (Rechtsmethodiek en Juridisch schrijven) de

leerlijn stevig uit. In het derde jaar volgen de studenten twee werkcolleges en een seminarie. Deze opleidingsonderdelen worden bovendien uitgebreid met 2 anderstalige opleidingsonderdelen: 'Français juridique' en 'Legal English'. In de werkcolleges wordt lesgegeven in groepen van maximaal twintig studenten. De opleiding heeft ten behoeve van de uniformiteit van de werkcolleges een aantal inhoudelijke en vormelijke richtlijnen neergeschreven. Toch blijven de verschillen tussen de aanpak in de werkcolleges zichtbaar. Het versterken van een gezamenlijke visie op het vaardighedenonderwijs kan hier nog verder aan tegemoet komen.

Specifiek voor het eerste bachelorjaar moet de hands-on-ervaring van de studenten worden versterkt. Het vaardighedenonderwijs wordt aldaar aangeleerd vanuit een sterk theoretisch kader in het opleidingsonderdeel 'Inleiding tot de rechtswetenschap'. De monitoraatsoefeningen die bij dit opleidingsonderdeel geven de studenten weliswaar een aanzet om de theorie om te zetten in praktijk. De monitoraatsoefeningen zijn een sterk, maar een facultatief onderdeel van de opleiding. Ondanks de grote studentenopkomst tijdens de oefeningen bieden deze geen garanties dat alle studenten de nodige hands-on-vaardigheden aanleren, aangezien ze niet structureel geborgd zijn.

Het vaardighedenonderwijs wordt doorgetrokken naar de masteropleiding. In de master worden 2 werkcolleges en 1 seminarie aangeboden waar de studenten de nodige vaardigheden ontwikkelen met het oog op het schrijven van de masterscriptie (10 stp). De masterscriptie (15stp) bestaat uit een masterscriptie deel 1 (3stp), waarin de studenten onder begeleiding van de promotor een onderzoeksvoorstel schrijven dat als basis dient voor de masterscriptie. Ook krijgen ze in een aantal inleidende sessies de methode en de bronnen van het vakgebied aangereikt. Voor het onderdeel masterscriptie deel 2 (12stp) voeren de studenten een onderzoek en rapporteren ze hun resultaten schriftelijk en mondeling.

Hoewel de masterproef in de regel een geschreven werkstuk is, bestaat sinds kort de mogelijkheid om dit uit te breiden met 'clinics' in de vorm van een internationale pleitoefening. Dit acht de commissie zinvol. De masterproef bestaat uit verschillende opleidingsonderdelen. De commissie vraagt waakzaamheid omtrent de inhoudelijke samenhang van de verschillende opleidingsonderdelen die samen de masterproef vormen.

De commissie heeft op basis van de gesprekken met studenten kunnen vaststellen dat de begeleiding van de masterproef door de promotor en assistenten wisselend is. De commissie raadt aan meer uniformiteit in begeleiding van de studenten te garanderen.

Met betrekking tot de opleidingsonderdelen uit de leerlijn 'juridische kennis' is de commissie positief. De inhoud is kennisgericht, en veelal uitdagend en actueel. Ook de opbouw verloopt gradueel en helder. De cluster-opleidingsonderdelen zijn goed doordacht. Ook de leerlijn hulpwetenschappen kan op bijval rekenen van de commissie. De leerlijn 'juridische kennis' en 'hulpwetenschappen' worden evenwel niet doorgetrokken naar de masteropleiding, waardoor de inhoudelijke samenhang van het programma en de afstemming tussen de opleidingsonderdelen dreigt verloren te gaan. Ook de contingentering in de masteropleiding, waarbij de keuzeopleidingsonderdelen worden beperkt tot 50 studenten, bedreigt de samenhang. Evenwel toont de commissie begrip voor de maatregel, die genomen is vanuit organisatorisch en onderwijskundig oogpunt.

Een speciale vermelding geeft de commissie aan het tweetalig-traject te Brussel. Deze opleiding is een succesverhaal en trekt goede studenten aan. De commissie hoopt dat dit programma verder kan worden uitgebouwd. In dit programma worden een aantal juridische opleidingsonderdelen aangeboden in het Frans. Hierdoor krijgen de studenten een intensief taalbad. Neveneffect hiervan is evenwel dat de studenten niet altijd de leerstof even snel grondig beheersen waardoor er bijkomende monitoraatsoefeningen noodzakelijk zijn. Daarnaast acht de commissie het zinvol dat de opleidingsverantwoordelijken van de opleiding te Brussel en deze van U.S.L. op korte termijn de programma's naast elkaar te leggen om na te gaan of er hiaten zijn die moeten verholpen worden. Het verschil in studiepunten voor dezelfde opleidingsonderdelen lijkt hier alvast een aandachtspunt.

Ook voor het werkstudententraject, gecoördineerd vanuit Kortrijk, heeft de commissie lof. De investeringen op verschillende domeinen leidden tot een actueel en goed opgebouwd programma waarbij extra voorzieningen en faciliteiten voor werkstudenten werden ingebouwd.

De meest gehanteerde leervorm voor de bachelor te Leuven is - omwille van de grootschaligheid van het onderwijs - een hoorcollege, al dan niet met de nodige interactiviteit. Er zijn weliswaar aanzetten van activerende werkvormen, maar dit blijft eerder beperkt: vernieuwende lesmethoden zijn incidenteel en zijn de

verantwoordelijkheid van de individuele docent. De commissie betreurt dit, want ze meent dat het gebruik van andere werkvormen juist kan bijdragen aan efficiëntiewinst, het versterken van de samenhangende leeromgeving en het verhogen van de studierendementen. De commissie acht het zinvol om vanuit de opleidingscommissie meer sturend te zijn voor wat betreft de invoering van interactieve en activerende onderwijsvormen. Bijvoorbeeld de organisatie van een onderwijsdag omtrent activerend onderwijs of het volgen van docentenprofessionalisering, kunnen hieraan tegemoet komen. Ook zou het nuttig zijn dat de docenten tijdens een opleidingsvergadering elkaars onderwijsvormen leren kennen met het oog op de uitwisseling van best practices. In de masteropleiding is het aandeel activerend onderwijs groter omwille van de kleine klasgroepen.

De werkvormen in de Engelstalige master en in de onderzoeksmaster zijn innovatief en activerend. In Kortrijk en Brussel is het onderwijs interactief en soms zelfs innoverend, maar gelet op de kleine groepen en de mogelijkheden die hieruit voortvloeien, nog niet ten volle benut.

Voor de werkstudenten wordt volop ingezet op e-learning, aangevuld met vraagcolleges, omdat fysiek contact met de docent belangrijk blijft. De commissie stelde vast dat innovatieve leervormen ontwikkeld worden voor het werkstudententraject om ze daarna ook op de andere campussen en varianten te implementeren. De commissie waardeert dit.

Het studiemateriaal is voor alle locaties en varianten goed te noemen. Er wordt gebruik gemaakt van verschillende materialen: handboeken, syllabi, naslagwerken, artikels en readers. Het gehanteerde materiaal is uitdagend, actueel en aantrekkelijk. Het elektronisch leerplatform, TOLEDO, wordt voornamelijk gebruikt om informatie en leermateriaal te verspreiden. Dit biedt volgens de commissie nog verdere mogelijkheden. Positief acht de commissie de uitbouw van een digitaal oefenplatform, Jurimatic.

De materiële voorzieningen op de campus te Leuven zijn uitstekend. De opleiding kan beschikken over een ruime vakbibliotheek en een groot aanbod aan digitale tijdschriften en naslagwerken. Bovendien zijn er in de bibliotheek voldoende werkplekken, al kan het er op sommige momenten druk zijn. Ook de lokalen en de pleitzaal zijn naar het oordeel van de commissie goed uitgebouwd.

De bibliotheken van Brussel en Kortrijk zijn beduidend kleiner dan deze te Leuven, maar volgens de commissie voldoende uitgebreid voor de noden van een bacheloropleiding. Bovendien hebben beide bibliotheken een collectie die de onderzoekexpertise van de aanwezige docenten weerspiegelt. Voor de Brusselse en Kortrijkse studenten is ook de Leuvense bibliotheek en digitale collectie beschikbaar. Ook de les- en werklokalen op beide campussen zijn modern en voldoende uitgebreid. Vooral de toegankelijkheid van de kantoren van de docenten te Brussel en Kortrijk valt positief op.

De studenten van de Engelstalige master en van de onderzoeksmaster kunnen gebruik maken van dezelfde faciliteiten te Leuven, als de studenten van het reguliere traject. Voor de studenten uit de onderzoeksmaster wordt te Leuven een apart werklokaal voorzien.

De studenten kunnen rekenen op een goed uitgebouwde studiebegeleiding. Vanaf de start van de opleiding worden de studenten verwelkomd in kleine groepjes tijdens een onthaalsessie. Daarnaast is er individuele begeleiding. Studenten worden aangemoedigd individueel langs te komen bij een studietrajectbegeleider met hun vragen over onder meer studiemethode, studiekeuzes of samenstelling van het studieprogramma. Studenten zoeken de studietrajectbegeleider vooral op tegen het einde van het eerste semester of bij de aanvang of in de loop van het tweede semester. In Kortrijk en Brussel zijn er kennismakingsmomenten met de docenten en assistenten.

Verder waardeert de commissie de inspanningen van de monitoren. De monitoraatsoefeningen zijn een cruciaal gegeven in de opleiding en een zware investering voor de faculteit. De monitoraatsoefeningen zijn een belangrijk onderdeel in de studiebegeleiding van de studenten en helpen de studenten bij het verwerken van inhoudelijk zware materie. Daarnaast organiseert het monitoraat in het eerste jaar ook de proefexamens. Sinds het academiejaar 2011-2012 organiseert de studentenvereniging VRG 'PAL'-ondersteuning ('Peer Assisted Learning') te Leuven. Eerstejaars worden in kleine groepjes (ongeveer 8 personen) met raad en daad bijgestaan door oudere studenten. PAL focust in eerste instantie op de ontwikkeling van een effectieve en efficiënte studiemethodiek en voorziet de student daarbij ook van beperkte vakinhoudelijke begeleiding.

Daarnaast schenkt de opleiding ook aandacht aan de excellerende studenten die vanaf het derde jaar kunnen deelnemen aan een honours programme.

Ook de studentenbegeleiding voor bachelors in Brussel en Kortrijk is goed. De opleidingen maken maximaal gebruik van de kleinschaligheid om de studenten zowel op instellings- als opleidingsniveau te begeleiden. Ook in Brussel en Kortrijk wordt er aandacht geschonken aan de excellerende studenten. Zo is er in Brussel het tweetalige traject en op de Kortrijkse campus kunnen studenten van de tweede fase sinds 2012-2013 participeren in een interdisciplinaire en grensoverschrijdende honours class (in samenwerking met UCL Mons en Université Lille Nord de France - Université métropole).

De docenten zijn vakinhoudelijke experts in hun domein. De docenten combineren vaak hun taak als onderzoeker en lesgever met een baan in het werkveld als jurist, advocaat of notaris. Deze combinatie maakt dat het docententeam vakinhoudelijke kennis combineert met praktijkervaring. Anderzijds valt het hierdoor op dat een aantal docenten minder betrokken is bij de opleiding, gelet op hun vele nevenactiviteiten. De onderwijskundige expertise van de docenten is wisselend. Getuige hiervan zijn de beperkte aanzetten voor innoverende onderwijsvormen. Meer onderwijskundige ondersteuning en professionalisering van het team is daarom noodzakelijk. De opleidingen kunnen daarnaast rekenen op voldoende vakinhoudelijk personeel.

In Kortrijk en Brussel zijn de docenten van prima kwaliteit en kan er op voldoende personeel gerekend worden. Een belangrijke vermelding wenst de commissie te geven aan de campusdecanen die een belangrijke rol spelen in de verbinding tussen enerzijds Kortrijk en Brussel en anderzijds Leuven. De commissie erkent dat er op vele manieren structurele afstemming tussen de programma-inhoud van Leuven, Kortrijk en Brussel plaatsheeft.

De doorstroomrendementen van de opleiding te Leuven en te Kortrijk zijn op orde, mede dankzij de sterke instroom. Zo goed als alle studenten stromen na de bachelor door naar de master. De uitstroom naar de arbeidsmarkt is na de bachelor eerder beperkt. De studenten uit Brussel en Kortrijk vatten in het derde bachelor jaar de lessen in Leuven aan zonder problemen. In 2011-2012 behaalden 54.9% van de afgestudeerden van de bachelor het diploma in drie jaar. 25.8%, 10% en 7.3% hadden respectievelijk een vierde, vijfde of zesde jaar nodig. In de master doet ongeveer 72% van de studenten twee jaar over de opleiding, 17% heeft een derde jaar nodig.

Het doorstroomrendement op de campus te Brussel is een aandachtspunt. Het ZER vermeldt dat hier mogelijk de aard van de instroom aan de basis ligt.

De commissie oordeelt dat de formele kwaliteitszorg degelijk werkt. Deze steunt op participatie en bevragingen. Op regelmatige basis worden bevragingen van studenten en alumni georganiseerd. Daarnaast hebben ook de vele informele contacten een rol in het intern-kwaliteitszorgsysteem. Deze hebben reeds geleid tot een heleboel verbetermaatregelen, inclusief de doorvoering van de aanbevelingen van de vorige commissie.

Ook de kwaliteitszorg op de verschillende campussen en in de varianten loopt goed. Door regelmatig overleg tussen de aanbieders van de verschillende opleidingen, U.S.L., Universiteit Tilburg en de Universiteit van Zürich worden pijnpunten snel gedetecteerd en verholpen.

Voor de rol van de opleidingsraad, de POC, ziet de commissie nog verdere ruimte ter versterking. De opleiding rekent op de participatie en bereidwilligheid van de docenten. De POC zou sturender en richtinggeverder kunnen optreden. Een strakkere leiding van de POC, die aan visie en beleidsontwikkeling doet en tegelijk de bakens uitzet, zal de overlegcultuur en de uitwerking ervan versterken.

De commissie concludeert dat er voor generieke kwaliteitswaarborg 2 - het onderwijsproces voldoende generieke kwaliteitswaarborgen voor handen zijn. Het programma is degelijk opgebouwd en de gehanteerde werkvormen stellen de studenten in staat de beoogde leerresultaten te bereiken. De voorzieningen zijn uitstekend en de studiebegeleiding is goed. De variatie in werkvormen, de sterke studiebegeleiding en de eigenheid van de opleiding doet de commissie besluiten aan de bachelor te Kortrijk en het werkstudententraject aldaar de score goed toe te kennen. Ook het tweetalig traject te Brussel krijgt de score goed. Het unieke profiel van de opleiding, de aandacht voor Franse taalvaardigheid in een juridische context wordt door de commissie gewaardeerd.

Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerde eindniveau

De commissie beoordeelt het gerealiseerde eindniveau van de bachelor en master in de rechten als voldoende.

Na een facultaire denkdag in 2008 over 'geïntegreerd examenbeleid' en na een grondige interne BaMa-evaluatie in 2010, richtte de opleiding in 2011 de 'Proleto-werkgroep' op die een visietekst ontwikkelde over de profilering van de opleiding, de leerresultaten herwerkte en zo de aanzet gaf voor een discussie over (de weg naar) een geïntegreerd toetsbeleid. De POC Rechten legde de basis voor het huidige toetsbeleid in het najaar van 2012 met de 'Startnota toetsbeleid'. Op basis van de input van individuele docenten maakte de opleiding in 2013 een evaluatiemap als insteek voor een kritische analyse van de coherentie tussen de leerresultaten en evaluatievormen binnen de opleiding. De commissie wenst te benadrukken waardering te hebben voor alle genomen initiatieven de voorbije jaren. De commissie heeft deze eerste aanzetten van het toetsbeleid bekeken, maar oordeelt dat de ontwikkeling sneller moet gaan. De commissie begrijpt dat gedragenheid van het toetsbeleid bij de docenten en assistenten belangrijk is. Hierdoor zijn er op dit moment nog geen resultaten zichtbaar. De commissie raadt dan ook aan dat de net opgerichte PROLETO-werkgroep de planning doorvoert.

De commissie heeft een staal voorbeeldexamens ingekeken en stelt op basis hiervan, aangevuld met informatie uit de gesprekken, dat er binnen de verschillende programma's zowel formatief als summatief wordt getoetst. Het aandeel summatieve toetsing tijdens de reguliere examenperiodes overweegt, al stijgt het aandeel permanente evaluatie geleidelijk aan. In het kader van formatieve toetsing acht de commissie de organisatie van profexamens belangrijk. In de eerste bachelor worden verschillende profexamens georganiseerd. Hoewel veel studenten hieraan deelnemen, liggen de slaagcijfers laag. De commissie raadt aan de oorzaken hiervan verder te onderzoeken.

Er wordt een verscheidenheid aan toetsvormen gehanteerd. De opleidingsonderdelen binnen de leerlijn juridische kennis doen voornamelijk een beroep op schriftelijke examens. Er wordt zowel ruimte gemaakt voor vragen die peilen naar theorie en basiskennis, als voor essayvragen. Binnen de leerlijn juridische vaardigheden wordt aan de hand van permanente evaluatie nagegaan of de studenten de vooropgestelde leerresultaten bereiken. Deze permanente evaluatie kent binnen de leerlijn verschillende vormen: voorbereiding en actieve medewerking, een paper, tussentijdse toetsen, een presentatie, een verslag of een pleitoefening. De leerlijn hulpwetenschappen doet een beroep op schriftelijke examens om na te gaan of de student de leerresultaten bereikt. Er wordt afgewisseld tussen open vragen enerzijds en meerkeuzevragen anderzijds.

De commissie stelt vast dat als het hele programma wordt overschouwd er een grote diversiteit is aan examenvormen. De spreiding van de examenvormen is echter niet optimaal. Dit komt doordat de keuze voor een bepaalde toetsvorm bij de individuele docent ligt. De POC treedt vooralsnog te weinig sturend op in het vastleggen van de examenvormen. Hierdoor kan een student, afhankelijk van de gekozen minor/major of keuzeopleidingsonderdelen, een groot aandeel schriftelijke, dan wel mondelinge examens hebben.

Daarnaast acht de commissie het aandeel examens bestaande uit meerkeuzevragen hoog. Goede meerkeuzevragen, opgesteld met de nodige kennis van zaken, kunnen zeker hun waarde hebben om te peilen naar kennis.

De toetsvormen in Brussel en Kortrijk zijn min of meer dezelfde als deze in Leuven, al kan er door de kleinere studentenpopulaties meer getoetst worden door permanente evaluatie en mondelinge examens. Voor de werkstudenten wordt er dan weer voornamelijk schriftelijk getoetst. Voor deze groep acht de commissie het zinvol om het aandeel mondelinge examens te verhogen.

Door het raadplegen van de ECTS-fiches of door de toelichting van de docent kennen de studenten de toetsvorm reeds voor de examens. Ook weten zij, door het individueel examenrooster, reeds vroeg op het jaar wanneer de examens gepland staan. Na de examens krijgen de studenten voldoende mogelijkheden tot individuele en/of collectieve feedback. Hier speelt het monitoraat ook een belangrijke rol. Dit alles doet de commissie oordelen dat de toetsing en beoordeling transparant verloopt.

De studenten uit het tweetalig traject te Brussel gaven te kennen dat de inroostering van de examens in het verleden niet altijd vlot verliep. De commissie beveelt aan dit euvel weg te werken.

Met betrekking tot de validiteit van de toetsing en examinering stelt de commissie dat hieromtrent stappen zijn gezet, maar deze verder moeten worden geborgd. De docenten overleggen naar het oordeel van de commissie nog onvoldoende over de gehanteerde toetsvorm en over welke leerresultaten getoetst worden in de verschillende opleidingsonderdelen. Zo stelt de commissie vast dat er veelal getoetst wordt vanuit een vakinhoudelijke insteek en dat zo bepaalde niet-vakgebonden leerresultaten en competenties onvoldoende getoetst worden. Daarnaast verdient de validiteit van de toetsing van de clustervakken ook verdere aandacht. De integratie van deelcomponenten bij de toetsing is nu veelal niet gegarandeerd.

Ook de kwaliteitsbewaking en de betrouwbaarheid van de toetsing verdient verdere aandacht. Voor de beoordeling van de werkcolleges en de seminaries is een 'schrijfwijzer' uitgewerkt en voor de masterproef wordt een standaard-beoordelingsformulieren gehanteerd. De meeste docenten maken hier gebruik van, al blijft het vrijblijvend. De commissie raadt aan dat alle beoordelaars van de geschreven werkstukken en van de masterproef verplicht hier aan de slag gaan met deze instrumenten. Bovendien kan het masterproefformulier geoptimaliseerd worden door aan de parameters een weging en een beheersingsniveau toe te kennen. De kwaliteitsbewaking van de toetsing van de overige opleidingsonderdelen gebeurt op basis van de studentenevaluaties en participatie van studenten in de opleidingscommissie. Dit is evenwel te retroactief en volstaat volgens de commissie niet. Daarnaast peilen deze evaluaties enkele naar de studententevredenheid en niet naar de validiteit en betrouwbaarheid van de toetsing. De commissie raadt aan dat er spoedig verbeterleutels en toetsmatrijzen worden uitgewerkt. Zeker voor de opleidingsonderdelen die door meerdere docenten worden gedoceerd, en waarbij afstemming noodzakelijk is, zijn goede afspraken over het beheersingsniveau van de leerresultaten essentieel. Ook voor de opleidingsonderdelen waar de didactische team, bestaande uit docenten en assistenten instaan, voor de verbetering zijn instrumenten ter kwaliteitsbewaking essentieel.

Concluderend meent de commissie dat de bachelor- en de masteropleiding, inclusief de verschillende varianten, stappen hebben gezet om te komen tot valide, transparante en betrouwbare toetsing. Het beleid in zake toetsen en beoordelen is echter nog jong en moet worden versterkt en worden uitgerold naar alle opleidingsonderdelen.

De commissie heeft voorafgaand en tijdens het visitatiebezoek een aantal masterproeven ingekeken. Deze zijn volgens de commissie gebaseerd op wetenschappelijke onderzoek en literatuur. De meeste masterproeven bevatten volgens de commissie een duidelijk afgebakende onderzoeksvraag en methodologie. Bij een aantal andere masterproeven was dit minder het geval en resulteerde dit in lage(re) scores. De commissie geeft ter overweging dat een onvoldoende inzake onderzoeksdesign in elk geval zou moeten leiden tot een onvoldoende als eindscore.

Een meer fundamentele aanpak van de masterproef maakt deel uit van het 'onderwijsproject onderzoeksvaardigheden' dat momenteel in de opleiding loopt in de periode 2012-2015 en dat de kwaliteit en coherentie van de vaardighedenleerlijn en vaardigheden-opleidingsonderdelen over bachelor en master heen wil optimaliseren. De commissie vindt dit laatste een goede aanpak.

De masterproeven uit de afstudeerrichting 'onderzoeksmaster' waren methodologisch en fundamenteel wetenschappelijk opgebouwd.

De inzetbaarheid van de alumni is groot. Bijna alle alumni vinden kort na het afstuderen werk. Bijna 60% komt terecht in het juridische beroepsleven. De alumni en het werkveld gaven bovendien aan tevreden te zijn met de opleiding.

Afgestudeerden uit de onderzoeksmaster vinden vlot hun weg naar de arbeidsmarkt, veelal bij hoog aangeschreven kantoren, naar de academische wereld of naar voorgezette opleidingen, vaak in het buitenland. Op dit ogenblik zijn er nog geen statistisch relevante gegevens voorhanden van waar de studenten van de IMA terecht komen.

De rendementen van de opleiding liggen in vergelijking met de andere Vlaamse rechtsopleidingen iets hoger dan elders. Het studierendement van de bachelor ligt in 2011-2012 op gemiddeld 69.4%. In het eerste jaar te Leuven haalt iets meer dan de helft van de studenten een cumulatieve studio efficiëntie van meer dan 50 %. Voor de periode 2009-2013 bedraagt de drop-out 48% in Leuven, 42% in Kortrijk en 58% in Brussel. In de masteropleiding is het rendement hoog: in de periode 2008-2013 schommelt het rendement tussen 92% en 94,5%. In de master ligt de drop-out de voorbije academiejaren rond 2%. Dit is bijna verwaarloosbaar, stelt de commissie.

In Kortrijk liggen de rendementen hoger, terwijl in Brussel minder dan de helft van de studenten slaagt op de helft van de vakken. Het lagere rendement wordt door de opleiding verklaard door de 'mindere' instroom. Sterk punt in Kortrijk acht de commissie dat de cijfers worden geanalyseerd op basis daarvan een beleid wordt gevoerd.

De rendementen van de onderzoeksmaster liggen in de lijn met deze van de reguliere master. De gegevens van de IMA zijn op heden nog niet gekend.

De commissie staat positief ten opzichte van de inzetbaarheid van de alumni en de rendementscijfers. Op het vlak van toetsen en beoordelen zijn stappen gezet, al verdient de validiteit en betrouwbaarheid van de toetsing verdere aandacht, zodat de garantie kan worden geboden dat de studenten het beoogde eindniveau realiseren. Daarom concludeert de commissie dat er voor generieke kwaliteitswaarborg 3 - het gerealiseerde eindniveau, voldoende kwaliteitsgaranties zijn.

Integraal eindoordeel van de commissie

Bachelor en master

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau	V
Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces	V
Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerd eindniveau	V

Vermits generieke kwaliteitswaarborg 1 als voldoende wordt beoordeeld, generieke kwaliteitswaarborg 2 als voldoende en generieke kwaliteitswaarborg 3 als voldoende, is het eindoordeel van de opleiding bachelor en master conform de beslisregels, voldoende.

IMA

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau	V
Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces	V
Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerd eindniveau	V

Vermits generieke kwaliteitswaarborg 1 als voldoende wordt beoordeeld, generieke kwaliteitswaarborg 2 als voldoende en generieke kwaliteitswaarborg 3 als voldoende, is het eindoordeel van de IMA-opleiding conform de beslisregels, voldoende.

Onderzoeksmaster

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces	V
Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerd eindniveau	V

Vermits generieke kwaliteitswaarborg 1 als goed wordt beoordeeld, generieke kwaliteitswaarborg 2 als voldoende en generieke kwaliteitswaarborg 3 als voldoende, is het eindoordeel van de onderzoeksmaster conform de beslisregels, voldoende.

Bachelor campus Kulak Kortrijk

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau	V
Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerd eindniveau	V

Vermits generieke kwaliteitswaarborg 1 als voldoende wordt beoordeeld, generieke kwaliteitswaarborg 2 als goed en generieke kwaliteitswaarborg 3 als voldoende, is het eindoordeel van de bacheloropleiding bachelor van de campus Kulak Kortrijk conform de beslisregels, voldoende.

Werkstudentenprogramma campus Kulak Kortrijk

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau	V
Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerd eindniveau	V

Vermits generieke kwaliteitswaarborg 1 als voldoende wordt beoordeeld, generieke kwaliteitswaarborg 2 als goed en generieke kwaliteitswaarborg 3 als voldoende, is het eindoordeel van het werkstudentenprogramma campus Kulak Kortrijk conform de beslisregels, voldoende.

Bachelor campus Brussel

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau	V
Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces	V
Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerd eindniveau	V

Vermits generieke kwaliteitswaarborg 1 als voldoende wordt beoordeeld, generieke kwaliteitswaarborg 2 als voldoende en generieke kwaliteitswaarborg 3 als voldoende, is het eindoordeel van de bachelor van de campus Brussel conform de beslisregels, voldoende.

Tweetalig traject campus Brussel

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau	V
Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerd eindniveau	V

Vermits generieke kwaliteitswaarborg 1 als voldoende wordt beoordeeld, generieke kwaliteitswaarborg 2 als goed en generieke kwaliteitswaarborg 3 als voldoende, is het eindoordeel van de tweetalige bacheloropleiding van de campus Brussel conform de beslisregels, voldoende.

Samenvatting van de aanbevelingen in het kader van het verbeterperspectief

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau

- Voer een benchmark van de leerresultaten uit met het oog op de profilering van de opleiding.

Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces

- Actualiseer de competentiematrix en ga na of alle leerresultaten aan bod komen in het programma.
- Verhoog het aandeel activerend en innovatief onderwijs.
- Wissel best practices op het vlak van activerend onderwijs structureel uit tussen de docenten.
- Toon meer aandacht voor de onderwijskundige professionalisering voor de zittende docenten.
- Versterk het structureel overleg tussen de docenten omtrent de leerinhouden.
- Breng de studenten vanaf het eerste bachelorjaar in contact met hands-on vaardighedenonderwijs.

Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerd eindniveau

- Ga verder met de ontwikkeling en implementatie van het geïntegreerd examenbeleid.
- Versterk de validiteit en betrouwbaarheid van de toetsing en beoordeling.
- Toon aandacht voor de rendementen in het eerste jaar van de bachelor.

De commissie heeft na afloop van het bezoek vernomen dat de opleiding aan de slag is gegaan met de door de commissie aangehaalde verbetermaatregelen. De commissie waardeert de genomen maatregelen, maar kan deze niet meenemen in de beoordeling van de opleidingen, aangezien deze werden doorgevoerd na het visitatiebezoek.